

Koinonia – delande – rörelse. En liturgisk nyansats inom Equmeniakyrkan i Sverige

Equmeniakyrkan – Uniting Church in Sweden

Equmeniakyrkan i Sverige bildades den 4 juni 2011 av församlingar tidigare tillhöriga Metodistkyrkan i Sverige, Svenska Baptistsamfundet och Svenska Missionskyrkan. Namnet Equmeniakyrkan anspelar på ungdomsorganisationen *equmenia* som samlar kyrkans ungdomar. Det engelska namnet *Uniting Church in Sweden* anknyter till den växande grupp protestantiska kyrkor runtom i världen som förenats efter olika samverkans- och samgåendeprocesser.¹ Kyrkosamfundet Equmeniakyrkan har omkring 65.000 medlemmar i 720 församlingar och når regelbundet med sin verksamhet cirka 125.000 personer.²

Equmeniakyrkans identitet står att finna både i dess rötter och i dess ansatser för framtiden. En viktig faktor är den tydliga kopplingen till internationella kyrkliga miljöer. Metodistkyrkan och Baptistsamfundet har haft goda relationer till världsvida konfessionella kyrkogemenskaper medan Missionskyrkans internationella tillhörighet främst kanaliserades genom Kyrkornas Världsråd. Den internationella ekumeniska rörelsens utveckling har fått stor betydelse som riktningssivare för det nya kyrkosamfundet.

Denna artikel kommer att beskriva de liturgiska nyansatserna i 2016 års utgåva av kyrkohandbok för Equmeniakyrkan. Metodologiska avväganden beskrivs utifrån en praktiskt teologisk modell för analys av identitetsskapande och omförhandling. Efter en redogörelse för de direktiv som har legat till grund för det konkreta arbetet inom kyrkohandbokskommittén härleds de främsta liturgiska internationella impulserna, från Kyrkornas Världsråd och den liturgiska rörelsen. Till sist specificeras det särskilda bruket av begreppen *koinonia – delande – rörelse* som utgör själva nyansatsen i reformen. Detta kompletteras med kortfattade exempel på hur förhållningssättet har prövats i praktisk församlingsmiljö.

1 Andreasson, Hans. "Uniting Church in Sweden. Om kyrkans namn" i Sofia Camnerin och Åke Jonsson (red.) *Teologi för församlingsbruk*. Örebro 2017, 291–301.

2 www.equmeniakyrkan.se. Avläst 2017-04-12.

Identitetsskapande och omförhandling

Ekumeniakyrkan kan beskrivas som en lågkonfessionell kyrka. Man anknyter till de ekumeniska trosbekännelserna och allmänkyrklig praxis, men går inte så långt att man antar exempelvis en luthersk, baptistisk eller metodistisk ordning. Gemenskapen är församlingsbaserad, medarbetarkåren består av ordinerade med stor teologisk spridning och kyrkan som samlad gemenskap söker alltså sin identitet. För att förstå denna ganska vaga kyrka behöver man söka i den växelverkan som finns mellan konventioner, praktik, kontrakt, cirkulation, minnen och historiografi. Utifrån den praktiska teologin kan vi tala om dessa faktorer som olika gestaltningar och avläsningspunkter av ett kyrkosamfunds kollektiva identitet. Här spelar inte minst liturgiken en viktig roll.

Konventionen att fira gudstjänst kan ses som ett tydligt uttryck för den kyrkliga identiteten, liksom att människor söker sig till kyrkan vid gudstjänster av särskild anledning, såsom dop, vigsel och begravning. Det finns skrivna och oskrivna regler kring gudstjänstfirandet. Dessa konventioner uttrycks vidare utifrån deras konkreta praktik. Här kan man studera hur det verkligen går till: olika moment som ingår, utformningen av dessa och samspelet inom det kyrkorum som används. Det finns en nära koppling mellan praktik och konvention.

Det tredje steget blir att undersöka de kontrakt som personerna i gudstjänsten går in under. Någon är predikant, någon annan organist eller gudstjänstledare, medan de flesta som kommer till gudstjänsten enbart utgör ”den gudstjänstfirande församlingen”. Alla som är i rummet agerar i gudstjänsten utifrån givna förutsättningar, inlärd och praktiserade. Sammantaget skapar konventioner, praktik och kontrakt mellan olika aktörer grunden för gudstjänstens cirkulation, där analysen fokuserar på förutsättningarna för att återupprepa händelser över tid. Det kan vara att undersöka förutsättningarna för att gudstjänstsedan kan uppehållas över tid: till exempel en hållbar ekonomi, ett användbart kyrkorum, tillgång till predikanter och ett fungerande församlingsliv.

De två sista stegen i analysen fokuserar de bilder som de tidigare förutsättningarna har skapat. Om gudstjänst firas regelbundet genom att en cirkulation etablerats, där olika aktörer agerar utifrån givna kontrakt, i en praktik i samspel med vedertagna konventioner, då uppstår minnen av detta gudstjänstfirande som kan återberättas eller till och med nedtecknas. Dessa minnen efter gudstjänsthändelsen kan studeras utifrån en receptionsanalys, det människor uppfattar eller inte lägger märke till. Dessa är dock ofta mer inofficiella till sin karaktär och kan väl närmast betecknas som vittnesbörd om gudstjänstupplevelser. Minnen kan samlas och sammanställas till en mer officiell historieskrivning. Den mer officiella historiografin söker gärna samordna olika människors upplevelser i en mer förpliktigande riktning. Inom liturgiken är det exempelvis här kyrkohandböckerna återfinns.

Genom att studera kyrkohandboken för framtida bruk sluts cirkeln. Den officiella historieskrivning som en kyrkohandbok utgör, eller medvetna val att inte följa denna, skapar grunden för ännu ett varv i den hermeneutiska cirkel som gestaltningen utgör. Genom kyrkohandboken etableras, förstärks eller omförhandlas konventioner, praktik och kontrakt fastställs. På så vis kan den liturgiska identiteten inom ett kyrkosamfund analyseras och förändringar beskrivas.

De ovan angivna stegen illustrerar forskarens väg att beskriva identiteten, men det kan också utgöra ett underlag för den riktning i vilken framtida, för kyrkan önskvärd identitet, kan komma att gestaltas. Medvetenheten om den officiella historiografins ansvar, genom kyrkohandboksarbetet, har varit en viktig komponent i kyrkohandbokskommitténs arbete. Det handlar både om förutsättningarna att ansluta till befintlig cirkulation och att leda den vidare mot gudstjänstutveckling och förnyelse.

Direktiv och arbete

Våren 2013 initierades genom Equmeniakyrkans Teologiska kommitté arbetet med att framställa en kyrkohandbok för kyrkans församlingar. I direktiv antagna av kyrkostyrelsen fastställdes en rad riktningsskivare. Kyrkohandbokskommittén hade i sitt arbete att ta hänsyn till bildarsamfundens traditioner, Equmeniakyrkans teologiska grund, den internationella liturgiska utvecklingen de senaste decennierna, svensk lagstiftning, samhällets och brukares förväntningar, församlingars och gudstjänstledares förmåga och kompetens, tilldelningen av ekonomiska och personella resurser samt samråda med andra kyrkor i Sverige och internationellt.

Syftet med kyrkohandboksarbetet fastställdes inte i första hand som att producera en bok utan medverka till församlingarnas gudstjänstutveckling och liturgiska förnyelse. Genom en stärkt liturgisk identitet skapas igenkänning. Samtidigt kan variation rymmas utifrån tydliga ramar och sammanhang. En varsam förnyelse av den tradition bildarsamfundet förde med sig var det enda möjliga utifrån församlingarnas relativa självständighet. Där fanns också en tydlig gudstjänstutveckling i samtiden som många församlingar och medarbetare redan hade knutit an till.

Under hösten 2013 påbörjades arbetet med att ta fram den nya kyrkohandboken. Till en inledande hearing inbjöds talare från alla de större liturgiska sammanhangen i Sverige, inklusive den katolska kyrkan och den samfundsfria smågruppsrörelsen. En enkät genomfördes som skapade förutsättningar för att förstå gudstjänstbruket i Equmeniakyrkans församlingar.³ Remisser genomfördes, referenspersoner anlätades, samlingar

3 Andreasson, Hans. "Gudstjänst i Equmeniakyrkan. En berättelse om hur kyrkohandboken används" i Åke

arrangerades och information distribuerades. Vid kyrkokonferensen 2016 mottogs en första version av Kyrkohandboken.⁴

Efter kyrkohandbokens mottagande gick kyrkohandbokskommittén in i nästa steg i arbetet: receptionsfasen. Utifrån en uttalad vilja att följa kyrkohandbokens reception bland medarbetare och i församlingarna arrangerades läsåret 2016/2017 så kallade brukarkurser för medarbetare i Ekumeniakyrkans samtliga sju regioner. Två fördjupande kurser i liturgik genomfördes på Teologiska Högskolan, Stockholm. Första advent 2016 tog församlingarna kyrkohandboken i bruk. I den fortsatta processen samlas nu synpunkter på kyrkohandboken in i syfte att göra en revision inför ett eventuellt antagande av kyrkohandboken i en kommande kyrkokonferens, tidigast våren 2018. Samtidigt har kyrkohandboken och liturgiskt resursmaterial gjorts tillgängligt via en webbtjänst.⁵ Denna uppdateras kontinuerligt och är ledande i den fortsatta tillämpningen och utformningen av liturgireformens riktning.

Influenser från Kyrkornas Världsråd och den liturgiska rörelsen

Två teologiska influenser har varit särskilt betydelsefulla i kyrkohandbokskommitténs arbete: Kyrkornas Världsråds betoning av *koinonia* och den liturgiska rörelsens begrepp *ordo* och *habitus*.

Inom Kyrkornas Världsråd kom det grekiska begreppet *koinonia* att få en framskjutande position i slutet av 1980-talet och under 1990-talet.⁶ Detta kom att få betydelse för de ortodoxa kyrkornas delaktighet, då detta är en viktig del av ortodox teologi. I Kyrkornas Världsråds närmande till Lausannerörelsen spelar teologin och samtalen om den heliga Ande en viktig roll. På så vis sker en breddning teologiskt som öppnar för bredare ekumeniskt samförstånd internationellt. På motsvarande sätt positionerade sig kyrkohandbokskommittén i sitt arbete.⁷

Jonsson (red.) *Motstånd och förvandling. Gudstjänst på självförverkligandets marknad*. Bromma och Örebro 2015, 137–151; Andreasson, Hans. "Gudstjänst av särskilda anledningar. Om kyrkohandboken i hela livets kyrka" i Åke Jonsson (red.) *Motstånd och förvandling. Gudstjänst på självförverkligandets marknad*. Bromma och Örebro 2015, 153–166.

4 Kyrkohandbok för Ekumeniakyrkans församlingar. Stockholm 2016.

5 www.gudstjanst.se

6 *On the Way to Fuller Koinonia*. Kyrkornas Världsråd 1993; *So We Believe, So We Pray. Towards Koinonia in Worship*. Kyrkornas Världsråd 1994. Här undersöks möjligheterna att genom att fira gudstjänst tillsammans finna redskap att också nå en större enhet.

7 *The Church. Towards a Common Vision*. Kyrkornas Världsråd 2013; *Together Towards Life. Mission and Evangelism in Changing Landscapes*. Kyrkornas Världsråd 2014. I rapporterna undersöks den tredje personen i gudomens betydelse för att föra den kristna församlingen samman i gemenskap och mission. Se även Andreasson, Hans. "Unik och allmän. Gudstjänst i den kristna församlingen" i Sofia Camnerin och Åke Jonsson (red.) *Teologi för församlingsbruk*. Örebro 2017, 79–90; Andreasson, Hans. "Mission. Ett uppdrag med gudomlig förebild" i Sofia

Den liturgiska rörelsens betoning av *ordo* och *habitus* kan bland annat härledas till den ortodoxe teologen Alexander Schmemmann. När kyrkohandbokskommittén närmat sig dessa begrepp har man valt att översätta *ordo* med *flöde* och *habitus* med *vana*. Det finns ett naturligt flöde i en gudstjänst, ofta beskrivet med orden: samling – Ordet – Bordet – sändning. Genom att upprepa vissa handlingsmönster, exempelvis i liturgin, grundläggs vanor som skapar delaktighet hos personen och samhörighet i gruppen.

Den lutherske teologen James K. A. Smith har gjort en jämförelse med konsumenten på ett vanligt köpcenter. När konsumenten anländer möts hon eller han av alla de ”ikoner” som inbjuder till kommersiell aktivitet. Inträdet i de olika ”kapellen” kulminerar vid kassan, där betalning sker och produkten överlämnas. Bärandes det inköpta markerar individen samhörighet utifrån den varumärkesformation som butikskedjan vill främja och konsumenten blir en befrämjare av varumärkets spridning över världen.⁸

Utifrån detta frågade sig kyrkohandbokskommittén vilka värderingar och vilken identifikation gudstjänsten inom Ekumeniakyrkan, med respekt för individens integritet och värdighet, ville främja. Det råder en betydande skillnad i signifikans mellan olika tillhörigheter, men där formation och delaktighet i den kristna kyrkan genom dess liturgi borde spela en överordnad roll. Det finns en allmän trend att markera att kyrkan alltför länge bara fokuserat intellektuell kapacitet, hörandet i gudstjänsten. Utifrån detta formulerades en liturgisk nyansats med betoning av *koinonia* – delande – rörelse.

Koinonia – communio – delaktighet

Begreppet *koinonia* förekommer i en rad betydelser i Nya testamentet och de kristna bekännelseskriterierna. I moderna svenska översätts det ofta med ”gemenskap”, men den äldre svenska översättningen ”delaktighet” har en bredare betydelse.

När mönstret för de som kommit till tro skall beskrivas, enligt Apg 2:42, är den nära familjegemenskapen, *koinonia*, en av fyra pelare. *Koinonia*, delaktighet med Kristus, uppkommer vid mottagande av nattvardens bröd och vin. Gal 2:9 beskriver hur *koinonia* uppstår vid apostlamötet i Jerusalem, där det bestäms att Paulus och Barnabas mission gällde icke-judar. När Paulus talar om insamlingen till de kristna i Jerusalem (1 Kor 8:4, 2 Kor 9:13), utgör själva givandet en delaktighet, en *koinonia*, med mottagarna.

I Rom 11:17 beskrivs hur *koinonia* har sin bas i den gemenskap de kristna har i Kristus. De kristna ”får del av” olivträdet, *sygkoinonia*. Temat är dock som starkast i

Camnerin och Åke Jonsson (red.) *Teologi för församlingsbruk*. Örebro 2017, 175–189.

8 Smith, James K.A. *Desiring the Kingdom. Worship, Worldview and Cultural Formation*. Grand Rapids 2009, 19–27, 93–103.

Johannestraditionen där delaktigheten i Gud är bandet som förenar de kristna, en gemenskap med Fadern och hans son Jesus Kristus (1 Joh 1:3). "De heligas gemenskap" – "helga manna samfund" (Olaus Petri 1531) – är *koinonia ton hagion*, latinets *communio sanctorum*, som en bestämning av den heliga universella kyrkan. Den välciterade §7 i Augsburgska bekännelsen beskriver kyrkan som "de heligas samfund, i vilket evangelium 'rent' förkunnas och sakramenten rätt förvaltas." I den §8 utvidgas detta något till att omfatta "de heligas och sant troendes samfund" även om fokus ligger på sakramentens verkan och inte på prästens personliga tro.⁹

Delandet – en ansats till liturgisk förnyelse

Den mottagna versionen av Eumeniakyrkans kyrkohandbok räknar med ett *ordo* i fyra flöden: samling – ordet – delande – sändning. Varje flöde har getts en tydlig intentionalitet i form av ledord, i syfte att skapa en större medvetenhet och målmedvetenhet för momentens plats och utformning inom respektive flöde.

Samlingens intention är gudstillvändhet, att deltagaren inledningsvis får stöd att vända sin uppmärksamhet mot Gud och lyssna in den djupare verkligheten. Ledord som använts för detta är "kallelse", "hälsning" eller "beredelse." Detta kan göras på många olika sätt, till exempel klockringning, procession eller gemensam lovsång.

Ordets intention är gudstillit, att deltagaren vågar tro på Gud och Guds handlande, såväl i det personliga livet som i världen i stort. Ledord har här varit "tro", "tolkning", "tilltal" eller "lyhördhet." Detta kan exempelvis ske genom predikan, musik eller kreativa uttryck.

Delandets intention är gudslighet, att den kärlek Gud visar får återspeglas i mötet med andra människor i en helig lek inför Guds ansikte. Ledord som formulerats har varit "kärlek", "omsorg", "förtätad innerlighet", "delaktighet" och "gästfrihet." För dess konkreta utformning, se vidare nedan.

Sändningens intention är guds-tjänst, att det möte som människan erfarit i gudstjänsten ger kraft till delaktighet i Guds fortsatta mission i världen. Ledord kan vara: "hopp", "utmaning", "eskatologi", "evighet" eller "ett hoppets tecken mot en Gudsmärkt framtid." Konkret avslutas alltså gudstjänsten i kyrkan med en övergång till gudstjänsten i världen.

I denna fyrledade gudstjänst är det flödet *delande* som har fått den största uppmärksamheten och som innehåller den tydligaste ansatsen till liturgisk förnyelse. I svensk frikyrklig gudstjänst har det funnits en rad tillfällen till delande och delaktighet,

⁹ Svenska kyrkans bekännelseskriter. Stockholm 1957, 59.

som av tradition följt av Ordets förkunnelse. Ett moment har varit offergången, när besökarna i samband vid särskilda insamlingar reser sig ur bänkarna för att gå fram och lägga kollekten i ett särskilt kärl, kista eller hink. Ett annat moment har varit nattvardens mottagande där det nu är vanligt att kommunikanten reser sig och uppsöker någon av flera platser i kyrkorummet där gåvorna distribueras. En tredje form av liturgisk praktik kan gälla olika former för bön med ljuständning, formulering av böner på särskilda lappar eller personlig förbön hos en förebedjare. Fridshälsningen i bänkarna, det fria vittnesbordet, gemensam lovsång eller tecknandet av dopets tecken är andra liturgiska former som har vunnit insteg i gudstjänsten.

Genom att sammanföra de teologiska motiven för delaktigheten, *koinonia*, med befintlig liturgisk praktik, har flödet *delandet* fått sin praktisk ram och utformning. Det som tidigare enbart handlade om nattvarden har nu vidgats till att omfatta en rad olika möjliga moment och liturgiska skeenden. Dessa är dock inte specificerade i kyrkohandboken utan hänvisar till den lokala traditionen, kyrkorummets utformning, kyrkoårets växlingar och situationens krav. *Delandet* blir alltså en utvidgning av det som tidigare var Bordets gudstjänst.¹⁰

I försöksverksamheten i Kanalkyrkans församling i Sandviken har detta rent konkret utformats genom att *Delandet* har inletts med Verba testamenti och den dubbla epiklesen. I samband med mottagandet har deltagarna också kunnat tända bönelys, uppsöka förbön eller besöka någon för firningsdagen särskilt ordnad plats. Under hela flödet spelas antingen musik eller deltar församlingen i lovsång ledd av organist eller särskild lovsångsgrupp.

Rörelsen i rummet – övning i praktisk delaktighet

Den viktigaste delen i *Delandet* är möjligheten för deltagarna att resa sig från sina platser i kyrkbänkarna och röra sig till olika platser i kyrksalen. Bakom "rörelsen i rummet", ligger både pedagogiska och teologiska markeringar. Genom rörelsen reduceras det rent intellektuella draget till förmån för en alla sinnens gudstjänst. Det individuella ersätts av mötet med andra deltagare. Den sociala interaktionen blir viktig, liksom aktiviteterna

10 En viktig distinktion gäller de heliga handlingarnas sakramentalitet. I enlighet med allmänprotestantisk tradition observeras dopet och nattvarden som heliga handlingar. En särskild ordning för bikt finns angiven. Allmänt skriftermål inom gudstjänstens ram är inte påbjuden men är ganska vanlig. Ordning för konfirmation, vigsel, ordination och begravning finns med som gudstjänster av särskild anledning, men har inte sakramental prägel. Problem uppstår dock om nattvarden i praktiken får en ställning motsvarande andra moment i *Delandet*. Detta kan också vara ett pedagogiskt problem gentemot de ordinerade – där undersökningar har visat att det inte alltid finns en liturgisk medvetenhet om de för sakramenten konstituerande momenten.

från deltagarnas sida, som kan utvecklas till ett slags responsorium. För människor med svårigheter att tillägna sig det talade eller skrivna ordet räcks fler uttryck för gudstjänst, tillbedjan och identifikation. Deltagarnas aktiviteter skapar förutsättningar för att ”agera på prov” – en lekfull hållning i heligt rum. På detta sätt övas också deltagarna att utföra motsvarande aktiviteter i vardagens gudstjänst. Vanan att fira gudstjänst fördjupas och förstärks.

Tillämpningen av ett fyrledat *ordo*, med betoning på gemenskap, delaktighet och en gudstjänst för alla sinnen, stannar inte bara vid söndagens huvudgudstjänst. I kyrkohandboken tillämpas motsvarande grundtankar för samtliga gudstjänster av särskild anledning. När det till exempel gäller begravningsgudstjänsten är det i första hand avskedet som blir det centrala momentet under *Delandet*. Deltagarna bereds möjlighet att gå fram till kistan, placera ut en handbukett och ta sitt avsked. Motsvarande för vigseln är att brudparets löften, ringväxling och äktenskapsförklaring ses som just delande.

En särskild svårighet har placeringen av särskilda handlingar i den ordinarie gudstjänsten berett. Inom Equmeniakyrkan tillämpas både dop av barn på föräldrars önskan och barnvälsignelse. Kyrkohandboken anvisar i detta läge en ”gudstjänst i gudstjänsten”, där exempelvis dopet placeras mellan huvudgudstjänstens *Samling och Ordet*. Själva dopet genomförs då med en tydlig struktur av ett fyrledat ordo där *Samling* markerar för alla syftet med det som skall komma, *Ordet* utgörs av textläsning och doptal, *Delandet* utgör själva dopakten och Sändning innehåller moment av förbön och utdelande av dopbevis. Därefter följer den ordinarie ordningen.

Det konstituerande momentet för varje gudstjänst har särskilt betonats och beskrivits i kyrkohandbokens anvisningstexter. Exempelvis är syndabekännelse och avlösning konstituerande för bikten. Vid ordination av diakoner och pastorer är det avläggandet av ordinationslöften och den efterföljande förbönen under handpåläggning som är konstituerande. Genom en tydlighet när det gäller gudstjänstens konstituerande moment skyddas gudstjänsten teologiskt, liturgiskt och pedagogiskt från missförstånd och oklarheter.

Summering

I en gudstjänst i Ekumeniakyrkan delas tro, praktiker övas och värderingar överförs. Detta är en helig lek som skapar identitet och för den vidare till andra.

Omförhandlingar i identiteten blir synliga genom det sätt på vilket gudstjänst firas. Kyrkohandboken blir i denna mening kyrkosamfundets officiella historiografi.

Koinonia uttrycks genom *delandet*, ett delande som i sin tur kan utgöras av olika moment: kollekt, nattvard, möten med andra och förbön för världen.

Traditionen från evangelisten Johannes betonar att Fadern sänder Sonen i den heliga Andens kraft. Delaktigheten i den heliga Treenigheten blir synlig i Guds församling. Gudstjänsten blir en helig lek som skapar en vanans pedagogik och identitet.